

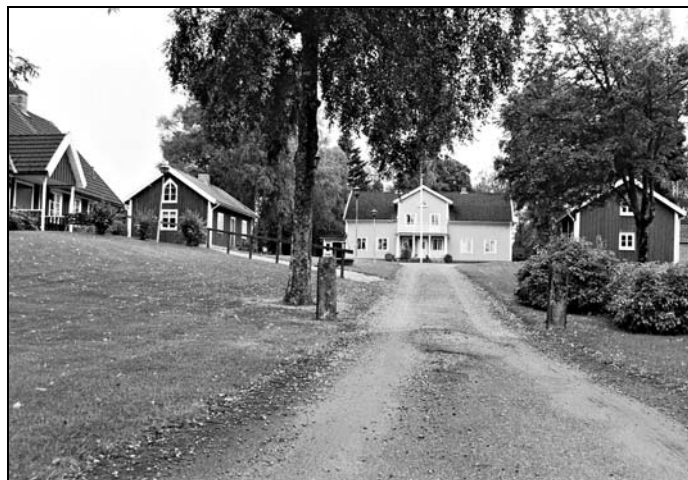
Socknarnas årtusende

Sockenkärnor

Efter det förra tusenårsskiftet började kristendomens lära spridas bland nordborna. Ett organisatoriskt nät blev nödvändigt för att på ett effektivt sätt kunna sprida den nya läran till gemene man. *Sockenbildandet* påbörjades, landsbygdsförsamlingar bildades och befolkningen i en bygd fick till uppgift att bygga en egen sockenkyrka. Platsen för kyrkobygget hade ofta sedan tidigare haft en tradition som mötesplats, vilket gjorde valet ganska självklart. Platsen kunde redan ha en laddning som kultplats, eller hade kanske mer vardagligt använts för handelsutbyte. Kyrkan blev den omkringliggande bygdens nav och kring kyrkobyggnaden kom med tiden en mängd byggnader att samlas: prästgård, kyrkstallar, sockenmagasin, sockenstuga, skola, kommunalhus, församlingshem. Kyrkan låg "mitt i byn" och var ett centrum för samhällets administration och en symbol för rättssamhället. Detta sammanhang kom att brytas först under det senaste århundradet. Fram till kommunallagarnas och kommunreformens genomförande år 1862 hade socknen haft en viss form av självstyre och hade bland annat ansvar för skolgång och fattigvård.

Bysprängningar till följd av skiftesreformer och nya tätortsbildningar ändrade sockenbornas avstånd till kyrkbyn. Det nya kommunikationsmedlet järnvägen, industrialiseringen, nya former för handelsutbyte och nya administrativa funktioner bidrog till att kyrkobyggnaden, omgiven av socknens olika offentliga rum, från att ha varit i centrum kom att hamna i periferin. Forsheda och Rydaholms gamla sockenkärnor utgör exempel på detta. Kärda och Gällaryd utgör motsatsen till dessa, med ännu tydliga funktioner som sockenkärnor.

I Kärda återfinns en äldre sockenkärna med kyrka och omgivande kyrkogård, prästgård söder om kyrkan, församlingshem, kyrkstall, tiondebod. Norr om kyrkan ligger den nuvarande skolan. Ett äldre skolhus finns norr därom, i Hagaberg. Att sockenkärnan har en bebyggelsehistorisk kontinuitet avspeglas i de fornlämningar i form av rösen och ett höggravfält som finns i den norra delen av sockenkärnan.

Kärda prästgårdsmiljö med från vänster församlingshem, brygghus, prästgård och visthusbod

I Gällaryds sockenkärna ligger byggnaderna avsedda för bygdens offentliga liv samlade kring genomfartsvägen. I centrum återfinns kyrkan med anslutande kyrkogård och församlingshem. Väster om dessa ligger hembygdsgården där huvudbyggnaden utgörs av den äldre prästgården. Intill återfinns det gamla lönebostället. Söder om hembygdsgården återfinns dagens prästgård. Skolan ligger strax nordväst om kyrkan, liksom den kvarvarande affären.

Oavsett om kyrkan idag ligger "mitt i byn" eller inte, så har den ett stort symbolvärde för bygden, för den lokala identiteten. Kyrkobyggnaden och kyrkogården speglar en samhörighet. Från att främst ha värderats som en religiös symbol eller en maktfaktor, har kyrkobyggnaden för nutidens människor i allt högre grad även kommit att representera kulturhistoriska och konstnärliga värden.

I Värnamo kommun ingår 14 socknar och 13 sockenkyrkor: Bredaryd, Dannäs, Forsheda, Fryele, Gällaryd, Hånger, Kulltorp (den södra delen, bland annat Lanna), Kärda, Nydala, Rydaholm, Torskinge, Tännö, Voxtorp och Värnamo. Sockenkärnorna har alla medeltida anor.

Socken, traktnamn, gårdsnamn, ortsnamn

Socken känns främmande som begrepp för många människor idag. Inom musei-, hembygds- och arkivväsendet används begreppet socken i det dagliga arbetet med frågor som berör arkeologi, byggnadsvård, kulturmiljöer, traditionsmaterial, mm. Mycket av det material som arbetet inom museer och arkiv har avsatt, kan alltså återfinnas under sockennamnen.

Traktnamn utgör en del av den officiella fastighetsbeteckningen, i enlighet med Centrala Fastighetsdataregistret (CFD). Traktnamn motsvaras, i vissa fall, av kvartersnamn i tätorterna. Traktnamnen kom till i samband med fastighetsreformen på 1980-talet. Varje enskild fastighet har numera en unik fastighetsbeteckning.

Gårdsnamn har man genom alla tider använt sig av i dagligt tal, för att beskriva en gårds belägenhet samt som en del i fastighetsbeteckningen. Numera är gårdsnamnen försvunna ur fastighetsbeteckningarna.

Alla byggnader har emellertid unika belägenhetsadresser som också används som postutdelningsadresser. På uppmaning från Hembygdsförbundet i Jönköpings län används åter de gamla gårdsnamnen vid adressättning.

Ortsnamn har ofta en lång historisk kontinuitet. De kan ha sina rötter i det medeltida samhället, eller vara äldre än så. Gamla ortsnamn är därmed i sig fornminnen och utgör en del av kulturarvet. Ortnamnen är sedan år 2000 lagskyddade, då kulturminneslagen anger att en god ortnamns sed ska iakttas vid statlig och kommunal verksamhet.